

Дворівнева пропорційна виборча система в Україні: крос-регіональний аналіз першої апробації

Анотація. У статті досліджуються деякі ефекти від першої апробації дворівневої пропорційної системи з „гнучкими” списками на місцевих виборах в Україні 2020 року. В компаративно-регіональному розрізі аналізується вплив нової системи на збільшення кількості недійсних бюлетенів та розраховується відсоток виборців, які скористалися правом преференційного голосу за конкретного кандидата з окружного списку обраної партії. Сформульовано гіпотези щодо регіональних відмінностей стосовно цих кількісних параметрів: зокрема, на частку недійсних бюлетенів можуть впливати етнолінгвістичний та урбаністичний фактори. Виявлено, що близько 80% виборців, які взяли участь у голосуванні восени 2020 року, скористалися правом преференційного голосу, вписавши номер конкретного кандидата до бюлетеня – цей несподівано високий показник вписано в контекст інших національних кейсів, де застосовувалися пропорційні системи з „гнучкими” чи чистими „відкритими” списками.

Особлива увага фокусується на питанні співвідношення двох рівнів електоральної системи – єдиних „закритих” та окружних „гнучких” списків і, відповідно, балансі впливу виборців та партійних керівництв на проходження кандидатів до місцевих рад. Це співвідношення обрховано для усіх обласних рад, а на матеріалі Харківської та Львівської обласної ради визначено емпіричну ймовірність зміни черговості кандидатів в окружних партійних списках під впливом голосування виборців. Хоча прихильники та

лобісти запровадження нової електоральної системи в Україні називали її моделлю з „відкритими” списками, у статті визначаються два ключові інституційні механізми суттєвого применшення ролі преференційного голосування у підсумковому визначенні кандидатів, які здобули мандати. Аргументовано, чому за результатами персонального розподілу мандатів між кандидатами у партійних списках ця модель „гнучких” списків була ближчою до полюса „закритих”, ніж „відкритих” списків.

Ключові слова: виборчі системи, виборчі списки, Виборчий кодекс України, пропорційна виборча система, „гнучкі” списки, преференційне голосування, недійсні бюлетені.

Олександр Фісун,
доктор політичних наук,
професор,
Харківський національний
університет імені
В. Н. Каразіна
ORCID: 0000-0002-2716-0149
fisun@karazin.ua

Антон Авксентьев,
кандидат політичних наук,
Харківський національний
університет імені
В. Н. Каразіна
ORCID: 0000-0003-0442-2561
a.avksentiev@karazin.ua

Oleksandr Fisun,
Dr.Sc. habil (Political
Science), Professor,
V. N. Karazin Kharkiv National
University
ORCID: 0000-0002-2716-0149
fisun@karazin.ua

Anton Avksentiev,
Ph.D in Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National
University
ORCID: 0000-0003-0442-2561
a.avksentiev@karazin.ua

Two-tier proportional electoral system in Ukraine: cross-regional analysis of the first approbation

Abstract. The article examines some effects from the first approbation of a two-tier proportional system with „flexible” lists in the local elections in Ukraine in 2020. In the comparative-regional context, the impact of the new system on the increase in the number of invalid ballots is analyzed and the percentage of voters who exercised the right to preferential voting for a particular candidate from the district list of the elected party is calculated. Hypotheses about regional differences in these quantitative parameters are formulated: in particular, the share of invalid ballots may be influenced by ethnolinguistic and urban factors. It was found that about 80% of voters who took part in the autumn 2020 vote exercised the right to preferential voting by entering the number of a particular candidate on the ballot – this unexpectedly high figure is in the context of other national cases using proportional systems with „flexible” or clean „open” lists.

Particular attention is focused on the relationship between the two levels of the electoral system – the single closed and district flexible lists, and, accordingly, the balance of influence of voters and party leaders on the passage of candidates to local councils. This ratio was calculated for all oblast councils, and the material of the Kharkiv and Lviv oblast councils determined the empirical probability of changing the order of candidates in the district party lists under the influence of voters. Although supporters and lobbyists called the introduction of a new electoral system in Ukraine a model with „open” lists, the article identifies two key institutional mechanisms for significantly downplaying the role of preferential voting in the final determination of candidates. It is argued that according to the results of the personal distribution of seats among the candidates in the party lists, this model of „flexible” lists was closer to the pole of „closed” than „open” lists.

Keywords: electoral systems, electoral lists, Electoral Code of Ukraine, proportional electoral system, „flexible” lists, preferential voting, invalid ballots.

З 1 січня 2020 року в Україні набув чинності Виборчий кодекс, який передбачав чергову зміну електоральної системи для парламентських та місцевих виборів. На фоні тотальної „партизації” місцевих рад особливої актуальності набуло питання принципової можливості впливу виборців на персональний розподіл мандатів у радах. Задля цього Виборчим кодексом було передбачено механізм преференційного голосування за конкретного кандидата з окружного списку обраної виборцем партії. З іншого боку, нова електоральна система містила й певні „запобіжники”, які обмежували реальний вплив цих преференційних голосів виборців. Відповідно, актуальним науковим та практичним завданням постала не стільки формально-правова оцінка положень чинного законодавства щодо виборів, скільки політологічний аналіз того, як насправді спрацювали алгоритми електоральної системи.

Алгоритми Виборчого кодексу для обрання місцевих депутатів

Місцеві вибори, які відбулися 25 жовтня 2020 року, стали першою апробацією Виборчого кодексу України. Згідно з ним для виборів майже усіх

категорій місцевих депутатів (обласних і районних рад, а також рад громад із кількістю виборців понад 10 тисяч) запроваджувалася дворівнева пропорційна система з „гнучкими” списками. Загалом, перехід до пропорційної моделі з „відкритими” списками відповідав рекомендаціям Венеційської комісії [1], водночас нюанси виникли саме з тим, що саме автори Кодексу запропонували в документі під виглядом „відкритих” списків.

За нововведеної системи суб'єктами висування кандидатів у депутати могли бути лише місцеві організації політичних партій, які подавали єдиний список, а також декілька окружних списків до відповідної ради. Кожен кандидат, занесений до єдиного списку партії (окрім першого номера), одночасно закріплювався за одним з округів і входив до відповідного окружного списку. Виборці повинні були проголосувати за одну партію, а також мали можливість (але не були зобов'язані) вписати в бюлетень номер одного кандидата з окружного списку обраної партії. Таку систему можна назвати дворівневою тому, що розподіл мандатів серед партій, які подолали 5-відсотковий бар'єр, відбувався у два етапи – спочатку серед окружних списків таких партій, а потім серед єдиних списків. Число мандатів, здобутих окружним списком, обчислювалося шляхом ділення кількості голосів, поданих за цей окружний список, на виборчу квоту. При цьому всі округлення відбувалися в бік найближчого меншого цілого числа, а залишки переходили на другий компенсаційний рівень та розподілялися вже між єдиними списками партій. Єдині списки були повністю закритими з фіксованою черговістю, визначеною партіями. Стартову черговість в окружних списках також визначали партійні з'їзди, однак вона могла бути змінена: вгору підіймалися ті кандидати, які долали бар'єр персональних голосів за себе у розмірі 25% від виборчої квоти – такі кандидати розміщалися у рейтинговому порядку нагорі окружного списку [2].

Саме наявність такого персонального бар'єра у 25% від квоти дозволяє класифікувати електоральну модель як пропорційну систему з „гнучкими” списками („flexible” lists) або „напіввідкритими” списками („semi-open” lists) [3]. При цьому сам розмір цього бар'єра є досить високим (аналогічні 25% передбачені електоральною формулою в Нідерландах, тоді як у більшості країн з пропорційною системою „гнучких” списків відсоток не перевищує 10%). Базові гіпотези на матеріалі національних кейсів подібних електоральних систем давали досить песимістичні прогнози щодо відсотка виборців, які користуються правом преференційного голосу, якщо в систему закладені вкрай високі бар'єри персональних голосів, що наближають модель „гнучких” списків до полюса „закритих” списків [4; 5].

Загалом, „гнучкі” списки є проміжною опцією між „закритими” та „відкритими”, відповідно, головним дослідницьким питанням для аналізу таких моделей є баланс впливу на визначення того, хто саме з кандидатів обирається до ради – пріоритетним є вплив виборців чи партійних керівництв? Окрім цього, як для першої апробації незвичної для України системи, де виборці мали змогу вписувати номер певного

кандидата від обраної партії, актуалізується питання готовності самих виборців до коректного голосування за такої моделі. Для кількісної оцінки ступеня цієї готовності ми звертаємося до двох параметрів – відсотка недійсних бюлетенів, а також відсотка виборців, які скористалися правом преференційного голосу і вписали номер певного кандидата. Також видається актуальним регіональний аспект: чи мала місце суттєва відмінність за усіма цими параметрами першої апробації виборчої системи між різними областями України?

Відповідно, *метою* дослідження є крос-регіональний аналіз першої апробації нової електоральної системи на місцевих виборах–2020, визначення ступеня готовності виборців до преференційного голосування, а також міри їхнього реального впливу на персональний розподіл депутатських мандатів у місцевих радах.

Серед *останніх досліджень* цих аспектів електоральної реформи та проблеми апробації Виборчого кодексу на місцевих виборах–2020 на особливу увагу заслуговують аналітичні матеріали та звіти українських „think tanks” – Національного інституту стратегічних досліджень [6], Центру демократії та верховенства права [7], руху „Чесно” [8], Громадянської мережі „Опора” [9] та Аналітичного центру „Обсерваторія демократії” [10]. Експрес-аналіз деяких ефектів виборчої системи виключно в Харківській області наводиться нами в статті „Як спрацювала пропорційна система „відкритих списків” на місцевих виборах 2020 р. в Харківській області?” [11]. Аналогічну методологію розрахунків ми використовуємо в цій статті, але саме дослідження поглиблюється за рахунок розширення об’єкта з Харківщини на усі обласні ради України. Також у відповідних блоках досліджень ми порівнюємо результати „українського кейса–2020” з аналогічними розрахунками західних дослідників виборчих систем і преференційного голосування за іншими національними кейсами.

Готовність виборців до використання системи „гнучких” списків Відсоток недійсних бюлетенів

Напередодні виборів одним із головних негативних ефектів від першої апробації системи „гнучких” списків в українському експертному середовищі вважали ймовірно суттєве зростання відсотка недійсних бюлетенів [12]. Серед усіх бюлетенів, визнаних недійсними, приріст очікувався в категорії ненавмисно неправильно заповнених бюлетенів через нерозуміння частиною виборців особливостей нової системи. Відсоток зумисно зіпсованих як протест бюлетенів не повинен був змінитися внаслідок запровадження нової електоральної моделі. Загалом, порівняно з іншими державами, останні електоральні кампанії в Україні характеризувалися досить помірними відсотками недійсних бюлетенів. Сайт IDEA (Institute for Democracy and Electoral Assistance) наводить узагальнені дані щодо недійсних бюлетенів на останніх парламентських виборах різних країн світу, і результат України (0,9%) є значно нижчим за середній. Максимальне значення цього відсотка зафіксоване на виборах у деяких африканських та латиноамериканських

держав. ТОП-5 країн з найбільшим відсотком недійсних бюлетенів має такий вигляд: 31,6% – у Мавританії, 27,4% – Перу, 26,2% – Гватемалі, 24,4% – в Еквадорі, по 19% – у Колумбії та Марокко [13]. М. Горецькі зі співавторами наводить дані, що середнє значення відсотка недійсних бюлетенів на національних парламентських виборах в європейських країнах у період з 2000 по 2018 роки становило близько 2% [14].

Утім, побоювання щодо стрімкого зростання частки недійсних бюлетенів на українських виборах-2020 аргументувалися такими тезами:

- по-перше, на місцевих виборах можна очікувати більшого відсотка недійсних бюлетенів, ніж на парламентських (зокрема, й через наявність чотирьох різних бюлетенів на місцевих виборах – для обрання депутатів обласної, районної та міської/сільської рад, а також мера);

- по-друге, системи „відкритих” або „гнучких” списків традиційно супроводжуються вищим відсотком недійсних бюлетенів, ніж більш прості на кшталт мажоритарної ФТТР або пропорційної з „закритими” списками;

- по-третє, на жодних попередніх виборах в Україні виборцям не потрібно було самостійно вписувати номер обраного кандидата у відповідну графу;

- по-четверте, дизайн бюлетеня міг ускладнити завдання виборців (хоч він і був розміщений на одному листі, але був дуже громіздким, а численні кандидати в окружних списках партій надруковані маленьким шрифтом).

Класичний негативний приклад, який екстраполювали на територію України напередодні виборів – це місцеві вибори 2014 року в сусідній Польщі, де в середньому 17,5% бюлетенів було визнано недійсними. Взаємозв'язок такого екстремального відсотка з „технічними” аспектами організації голосування (зокрема, дизайном бюлетенів, які були надруковані в форматі багатосторінкових буклетів), а не політичним актом виявлення протесту, комплексно досліджено в статті „Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link” [14, р. 611], а саму гіпотезу раніше запропонував А. Гендзвілл зі співавторами в роботі „Nieważne głosy, ważny problem” [15]. З іншого боку, поряд з такими прикладами стрімкого зростання частки недійсних бюлетенів існує багато кейсів країн, де відсоток залишався в межах норми (наприклад, 4,3% під час першої апробації системи з „відкритими” списками на місцевих виборах в Іраку 2009 року).

В табл. 1¹ у розрізі регіонів України наводяться показники недійсних бюлетенів у першому турі президентських виборів (31.03.2019), на дострокових парламентських виборах (21.07.2019) та на виборах до обласних рад (25.10.2020).

¹ Усі наведені в статті таблиці та рисунки складені авторами. Джерело даних – вебсайт Центральної виборчої комісії України [16].

Таблиця 1

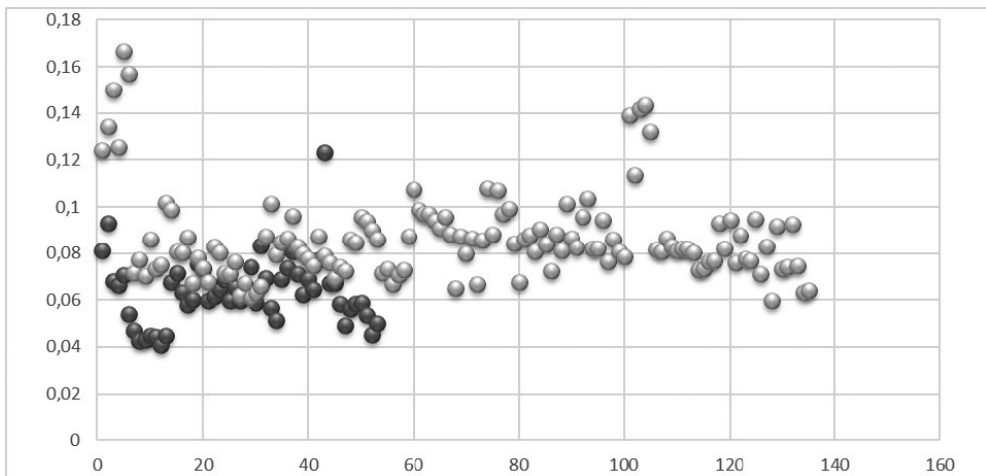
Відсоток недійсних бюлетенів у розрізі регіонів

Область	1-й тур президентських виборів (2019)	Парламентські вибори (2019)	Вибори до обласної ради (2020)
Вінницька	1,2%	1,0%	6,9%
Волинська	1,1%	0,8%	7,5%
Дніпропетровська	1,1%	0,9%	7,3%
Житомирська	1,2%	1,1%	7,9%
Закарпатська	2,2%	2,6%	12,9%
Запорізька	1,2%	0,9%	7,4%
Івано-Франківська	1,2%	1,2%	8,8%
Київська	1,1%	0,9%	8,2%
Кіровоградська	1,1%	0,9%	9,1%
Львівська	1,1%	0,9%	7,4%
Миколаївська	1,2%	0,9%	8,1%
Одеська	1,5%	1,3%	8,1%
Полтавська	1,1%	0,8%	6,7%
Рівненська	1,2%	1,2%	8,6%
Сумська	1,1%	0,8%	7,0%
Тернопільська	1,1%	0,9%	7,8%
Харківська	1,1%	0,8%	5,5%
Херсонська	1,2%	1,0%	8,4%
Хмельницька	1,2%	1,0%	7,2%
Черкаська	1,1%	0,9%	8,4%
Чернівецька	1,6%	1,4%	12,9%
Чернігівська	1,0%	1,1%	7,4%

Частка недійсних бюлетенів на виборах до обласних рад за пропорційною системою з „гнучкими” окружними списками коливається від 5,5% до 12,9% залежно від регіону (в середньому – 8%). Центральна виборча комісія України наводить сукупний показник недійсних бюлетенів у кількості 7,23% – але в них враховуються не тільки бюлетені з виборів до обласної ради, але й інших місцевих рад, а також більш прості для заповнення бюлетені з виборів мерів [16]. Разом з очікуваною тенденцією до зростання відсотка недійсних бюлетенів, порівняно з виборами 2019 року, звертає на себе увагу високий ступінь кореляції між показниками регіонів у трьох електоральних кампаніях. Так, індекс кореляції показників (у розрізі регіонів) виборів 2020 року з президентськими виборами 2019 року становив $R_1 = 0,80$, аналогічна кореляція з парламентськими виборами-2019 також $R_2 = 0,80$ (у парламентських та президентських виборів між собою індекс кореляції становив $R_3 = 0,97$). Тобто протягом останніх трьох електоральних кампаній має місце певна сталість, в яких областях більше, а в яких менше недійсних бюлетенів. Максимальну кількість (12,9%) недійсних бюлетенів

зафіксовано у двох західних прикордонних областях – Закарпатській та Чернівецькій, – які відрізняються від більшості регіонів суттєвішим етнолінгвістичним різноманіттям.

Територіальна організація виборів до обласних рад 2020 року передбачала поділ областей на округи, тому, заглибившись на рівень округів, можна більш аргументовано сформулювати гіпотези щодо причин регіональних відмінностей з відсотком недійсних бюлетенів. На рис. 1 наведені відсотки недійсних бюлетенів у розрізі 53 округів, розташованих в обласних центрах (позначені темно-сірим кольором), та 135 округів поза межами обласних центрів (позначені світло-сірим кольором).

Рис. 1. Відсоток недійсних бюлетенів на виборах до обласних рад (2020) у розрізі округів

Як видно з діаграми, „урбаністичний фактор” відіграє свою роль – порівняно вищими відсотками недійсних бюлетенів характеризуються округи поза межами обласних центрів, тоді як у великих містах ці відсотки знижуються. Середнє значення частки недійсних бюлетенів спостерігаємо в округах, розташованих в обласних центрах, – 6,3%, тоді як для округів поза межами обласних центрів – 8,7%. Дані щодо пікових показників округів з максимальними відсотками недійсних бюлетенів також свідчать на користь „етнолінгвістичної” гіпотези: найбільші значення частки недійсних бюлетенів зафіксовані в прикордонних округах Чернівецької області та Закарпаття (загальний максимум – 16,7% в окрузі № 5 Чернівецької області, серед округів в обласних центрах максимум – 12,3% в обласному центрі Закарпаття, місті Ужгород). Коефіцієнт варіації масиву з відсотків недійсних бюлетенів у 188 округах становив 28,53% – таке значення близьке до „пограничних” 30%, після яких масив даних прийнято вважати неоднорідним.

Ми розглядаємо таке зростання кількості недійсних бюлетенів на місцевих виборах, порівняно з парламентськими та президентськими, саме як наслідок дебютного впровадження складної для виборців електоральної системи, а не певний навмисний політичний акт протесту. Якщо поглянути на соціологічні дані щодо ставлення українців до центральної та місцевої влади, то до місцевих органів влади воно є значно кращим. Наприклад, за даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова в серпні 2021 року довіра до Верховної Ради становила 18,7%, тоді як до місцевої ради населеного пункту, де проживає респондент, – 51,4% [17]. Власне, ця асиметрія довіри на користь місцевої влади, яка стала наслідком розпочатої у 2014–2015 роках реформи децентралізації, відобразилася і на результатах місцевих виборів-2020, де в більшості областей „регіональні” партійні проєкти місцевих еліт перемогли загальнонаціональні партії. Тому було б нелогічно припускати, що мотивації зумисного псування бюлетенів на місцевих виборах є потужнішими, ніж на парламентських чи президентських – ймовірніше, справа якраз в електоральній компетенції та готовності громадян до коректного застосування нової виборчої системи. Природно, що в сільській місцевості та в прикордонних місцях компактного проживання етнічних меншин відсоток недійсних бюлетенів виявився вищим. Утім, якщо оцінювати в цілому, то 8% недійсних бюлетенів на виборах-2020 в Україні – це аж ніяк не 17,5% зразка Польщі-2014, про які йшлося в негативних прогнозах апробації системи з „гнучкими” списками.

Відсоток використання виборцями преференційних голосів за кандидатів зі списків

Другий проблемний аспект, на який звертали увагу після прийняття Виборчого кодексу і впровадження системи „гнучких” списків на місцевих виборах – можливість виборців скористатися правом проголосувати не тільки за партію, але й окремого кандидата з її окружного списку. Побоювання стосувалися того, що виборці не стануть самостійно вписувати номер кандидата й обмежаться позначкою навпроти партії, яку підтримують.

П. Тейссен зі співавторами наводять дані національного кейса Бельгії, що на місцевих виборах преференційним голосом за кандидата користується 74%, а на парламентських – 48% виборців [18]. На місцевих виборах у Литві (2015 року) відсоток виборців, які підтримали не тільки партію, а й окремого кандидата з її списку, становив 66% [19]. Зважаючи, що в Україні не було прецедентів голосування за моделлю „відкритих” чи „гнучких” списків, очікувані відсотки преференційного голосування за конкретних кандидатів були нижчими, ніж у країн із відповідним досвідом. Однак у підсумку відсоток використання преференційного голосу виявився несподівано високим – у середньому 80% (коливається від 75,5% до 84,3%, залежно від регіону). На рис. 2 та рис. 3 наведено відповідні відсотки в розрізі областей та округів.

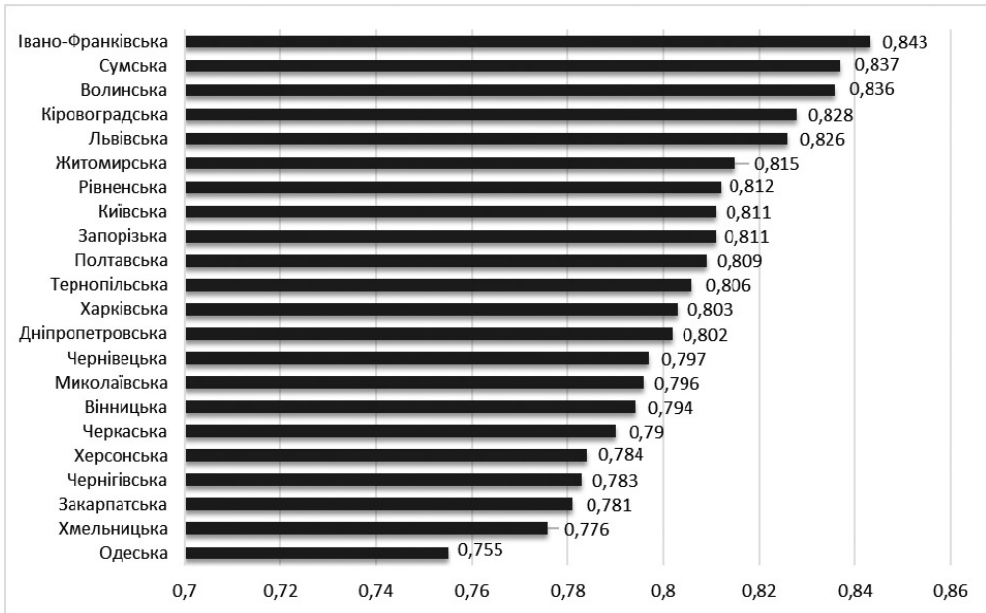

Рис. 2. Відсоток виборців, які скористалися преференційним голосом за кандидата зі списку на виборах до обласних рад (2020) у розрізі регіонів

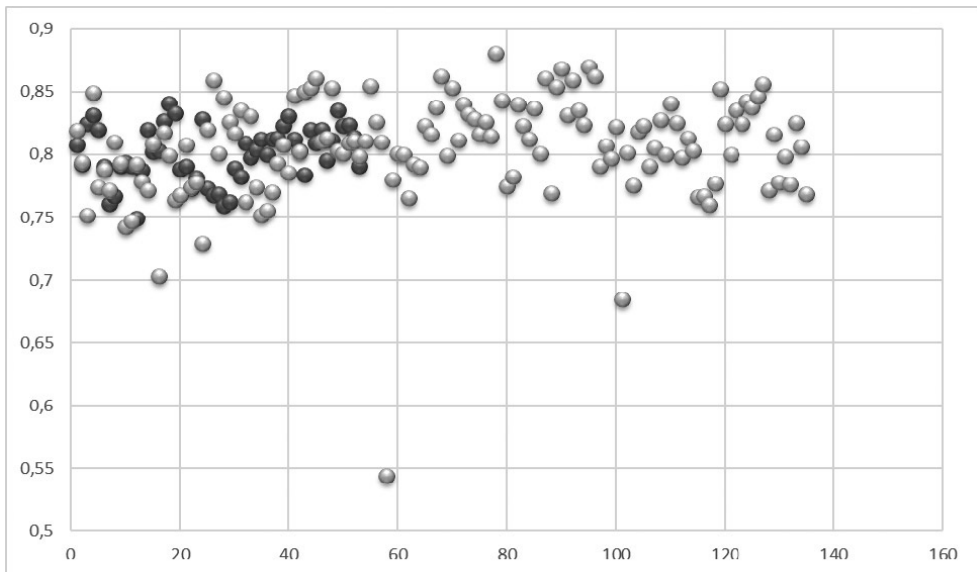

Рис. 3. Відсоток виборців, які скористалися преференційним голосом за кандидата зі списку на виборах до обласних рад (2020) у розрізі округів

На відміну від закономірності з недійсними бюлетенями, відсоток преференційного голосування слабко пов'язаний з належністю округу до обласного центру (позначено темно-сірим на діаграмі). Середнє значення для округів з обласних центрів становило 80,1%, для всіх інших округів (невеликі міста, селища, села) – 80,6%. При цьому екстремальні значення характерні саме для округів, розташованих поза межами обласних центрів. Так, порівняно мінімальний показник (54,37%) преференційного голосування серед усіх 188 округів зафіксовано в окрузі № 1 Одеської області, який охоплює максимально віддалений від обласного центру прикордонний з Румунією Ізмаїльський район. Також виділяються у менший бік з-поміж 188 округів відсотки преференційного голосування в окрузі № 1 Закарпатської області (прикордонний з Угорщиною Берегівський район) – 68,44%, а також в окрузі № 8 Хмельницької області (Кам'янець-Подільський район) – 72,91%. ТОП-3 максимальні відсотки преференційного голосування зафіксовані в окрузі № 7 Кіровоградської області (Олександрійський район) – 88,08%, а також в округах № 9 і № 4 Івано-Франківської області (Коломийський та частина Івано-Франківського району) – 87,01% і 86,87%, відповідно. В цілому ж, показники преференційного голосування в 188 округах виявилися дуже близькими: коефіцієнт варіації становив лише 4,57% – такі значення характерні для масивів даних украї високого ступеня однорідності.

При цьому ані прямої, ані зворотної кореляції між відсотками недійсних бюлетенів і відсотками преференційного голосування в межах округів не зафіксовано (індекс $R = 0,02$, що говорить про відсутність зв'язку між параметрами) – це спростовує гіпотезу щодо більшої кількості недійсних бюлетенів там, де вищий відсоток виборців намагався скористатися правом преференційного голосу за конкретного кандидата з партійного списку.

Аналіз партійного аспекту преференційного голосування на матеріалі Харківської області (де-факто в Україні існують регіональні партії й у кожній області є свій пул учасників місцевих виборів, а загальна кількість партій-учасниць – близько 200) також не виявив особливих відмінностей у поведінці виборців різних політичних сил. У табл. 2 наведені відсотки виборців, які скористалися правом преференційного голосу за конкретного кандидата у розрізі різних партій (списки партій наведено за зменшенням їхніх загальних результатів на виборах).

Єдина гіпотеза щодо незначних відмінностей, які прослідковуються в цьому тестовому масиві даних, може полягати в наступному: відсоток преференційного голосування за конкретних кандидатів менший у слабших партій з низькими загальними результатами (та, ймовірно, менш відомими, ресурсними й активними кандидатами).

**Преференційне голосування
в Харківській області у розрізі партій**

Харківська обласна рада		
Виборці партії	% результат партії	% голосування за кандидатів
Політична партія „Блок Кернеса – Успішний Харків!”	34,5%	78,3%
Політична партія „Опозиційна платформа – За життя”	21,3%	79,9%
Політична партія „Слуга народу”	12,7%	83,9%
Політична партія „Блок Світличної Разом!”	12,4%	81,8%
Політична партія „Європейська солідарність”	8,1%	81,5%
Політична партія „Партія Шарія”	4,4%	81,2%
ВО „Батьківщина”	2,7%	80,2%
Політична партія „За Майбутнє”	1,6%	78,5%
Політична партія „Наш край”	1,4%	73,7%
Політична партія „Перемога Пальчевського”	0,8%	72,3%
Політична партія „Акцент”	0,5%	69,7%

**Вплив преференційних голосів виборців на персональний склад рад
Співвідношення єдиних „закритих” та окружних „гнучких” списків**

Електоральна система для обрання місцевих депутатів (обласних і районних рад, а також рад громад з кількістю виборців понад 10 тисяч) передбачала два етапи розподілу мандатів для партій, які подолали 5-відсотковий бар’єр. Спочатку мандати розподілялися між окружними списками партій (число голосів, поданих за партію в окрузі, ділилося на виборчу квоту), а потім залишки переходили на компенсаційний рівень єдиних списків. При цьому кожен кандидат (окрім перших номерів єдиних списків) перебував у двох ампула – мав свій номер у єдиному списку та в одному з окружних списків (ці номери між собою ніяк не пов’язані). Черговість кандидатів в єдиному списку не могла бути зміненою, а преференційні голоси виборців за конкретного кандидата могли підняти його в окружному списку (однак у разі здобуття персональних голосів у розмірі щонайменше 25% від виборчої квоти – на кшталт системи „гнучких” списків у Нідерландах).

Через те, що на першому етапі розподілу мандатів між окружними списками всі округлення відбувалися в менший бік (тобто за результату $M = 1,99$ окружний список здобув 1, а не 2 мандати), велика частка мандатів була розподілена саме на „компенсаційному” рівні єдиних „закритих” списків. У табл. 3 наведено співвідношення розподілу мандатів у 22 обласних радах.

Таблиця 3

Персональний склад обласних рад
за підсумками виборів-2020

Облрада	Мандатів	Фракцій	Єдині	% Єдині	Окружні	% Окружні
Вінницька	84	6	35	41,7%	49	58,3%
Волинська	64	7	35	54,7%	29	45,3%
Дніпропетровська	120	7	58	48,3%	62	51,7%
Житомирська	64	9	42	65,6%	22	34,4%
Закарпатська	64	8	30	46,9%	34	53,1%
Запорізька	84	7	37	44,0%	47	56,0%
Івано-Франківська	84	6	36	42,9%	48	57,1%
Київська	84	5	26	31,0%	58	69,0%
Кіровоградська	64	7	32	50,0%	32	50,0%
Львівська	84	9	49	58,3%	35	41,7%
Миколаївська	64	6	26	40,6%	38	59,4%
Одеська	84	7	36	42,9%	48	57,1%
Полтавська	84	7	37	44,0%	47	56,0%
Рівненська	64	7	35	54,7%	29	45,3%
Сумська	64	6	28	43,8%	36	56,3%
Тернопільська	64	6	22	34,4%	42	65,6%
Харківська	120	5	40	33,3%	80	66,7%
Херсонська	64	7	39	60,9%	25	39,1%
Хмельницька	64	7	34	53,1%	30	46,9%
Черкаська	64	6	30	46,9%	34	53,1%
Чернівецька	64	8	41	64,1%	23	35,9%
Чернігівська	64	8	34	53,1%	30	46,9%

Серед 1660 депутатів обласних рад 782 (47,1%) пройшли за єдиними „закритими”, а 878 (52,9%) за окружними „гнучкими” списками. Тобто на обрання майже половини депутатів преференційні голоси виборців не мали жодного впливу, а проходження визначалося номерами, які кандидатам присвоїло партійне керівництво. У 7 облрадах депутатів, обраних за єдиними списками, більшість – 6 з 7 таких облрад – відносно „малі” (на 64 мандати). Статистично більшому відсотку мандатів за єдиними „закритими” списками сприяли, по-перше, порівняно невеликий розмір ради, по-друге, порівняно більша кількість партій, які подолали 5-відсотковий бар’єр. Відповідно, заглиблюючись нижче на рівень районних рад і рад громад (кількість мандатів у яких менша), співвідношення ще більше змінюється на користь єдиних „закритих” списків. Наприклад, у 16 міських радах Харківської області, розміри яких становили від 26 до 34 мандатів (без 17-ї „великої” міської ради обласного центру – Харкова – на 84 мандати), загалом було обрано 484 депутати. З них за єдиними „закритими” списками – 244 (50,4%), за окружними „гнучкими” списками – 240 (49,6%). Заглиблення

на рівень ще менших за кількістю мандатів селищних та сільських рад посилює цю тенденцію, нівелюючи вплив преференційних голосів виборців на персональний розподіл мандатів у радах.

Зміна черговості в окружних списках партій (на матеріалі виборів до Харківської та Львівської обласних рад)

При цьому проходження за окружними списками не завжди означало відповідність до кількості преференційних голосів виборців через наявність бар'єра (25% від виборчої квоти) для підняття кандидата в окружному списку. Проаналізуємо на матеріалі результатів виборів до Харківської обласної ради, наскільки відкритими виявилися „гнучкі” окружні списки, та порівняємо показники з аналогічними у Львівській обласній раді (з дослідження Н. Бойка [20]). Обрані для аналізу регіони є цікавим прикладом „полярних” в електоральному плані областей. Відповідно, вибір саме такої пари дозволяє дослідити, чи впливає аспект електоральних традицій та сталих уподобань виборців регіону на „відкритість” списків (тобто можливість зміни стартової черговості кандидатів у списках).

У Харківську обласну раду серед 120 обраних депутатів 80 (66,6%) пройшли за окружними списками, а 40 (33,3%) – за єдиними. Статистично, чим з меншим результатом проходила партія, тим більше співвідношення змінювалося на користь єдиних списків (див. табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл мандатів у Харківській обласній раді

Партія	Відсоток голосів	Отримано мандатів	За єдиними списками	За окружними списками
Політична партія „Блок Кернеса – Успішний Харків!”	34,5%	46	9	37
Політична партія „Опозиційна платформа – За життя”	21,3%	29	8	21
Політична партія „Слуга народу”	12,7%	17	9	8
Політична партія „Блок Світличної Разом!”	12,4%	17	8	9
Політична партія „Європейська солідарність”	8,1%	11	6	5

Серед усіх 120 кандидатів, яких було обрано за підсумками голосування (без урахування подальших рокирувань через відмови від мандатів), 72 (60%) подолали персональний бар'єр у розмірі 25% від виборчої квоти, який становив 1188 голосів. При цьому найчастіше такі кандидати вже були розташовані на високих позиціях в окружних списках, тобто подолання ними персонального бар'єра не змінювало стартової черговості списку. А ось у 24 випадках (рівно 20% від 120 мандатів облради) кандидатам, які спочатку були поставлені партією на „непрохідні місця” (тобто не були обрані за системи „закритих” списків), вдалося за допомогою своїх

персональних голосів змінити черговість списку і пройти до ради. Також було зафіксовано ще 23 випадки, коли кандидати подолали бар'єр у 1188 персональних голосів, але не пройшли за окружними списками (4 з цих 23, врешті, пройшли за єдиними списками).

У Львівській обласній раді (табл. 5) серед 84 мандатів лише 35 (41,7%) розподілилися між окружними списками, тоді як 49 (58,3%) – між єдиними „закритими” списками партій. Де-факто, лише для політичної партії „Європейська солідарність”, яка пройшла з високим результатом (30,8%), спрацювала система „гнучких” списків, тоді як для 8 інших фракцій мандати розподілялися здебільшого між єдиними „закритими” списками партій.

Таблиця 5

Розподіл мандатів у Львівській обласній раді

Партія	Відсоток голосів	Отримано мандатів	За єдиними списками	За окружними списками
Політична партія „Європейська солідарність”	30,82%	28	5	23
Політична партія „Слуга народу”	9,49%	9	6	3
Політична партія „Об'єднання „Самопоміч””	8,71%	9	6	3
ВО „Батьківщина”	7,39%	7	4	3
Політична партія „Голос”	6,56%	7	4	3
ВО „Свобода”	6,05%	6	6	0
Політична партія „Народний Рух України”	5,80%	6	6	0
Політична партія „Українська Галицька партія”	5,66%	6	6	0
Політична партія „За Майбутнє”	5,24%	6	6	0

Серед 35 випадків здобуття мандата за окружним списком у 19 кандидат мав стартове „прохідне” місце в окружному списку, а в 16 випадках підіймався на „прохідне” місце завдяки преференційним голосам виборців [20]. Відповідно, якщо обраховувати відсоток серед усіх 84 мандатів, то преференційні голоси виборців вплинули на персональний розподіл лише 19% мандатів Львівської обласної ради, тоді як для розподілу 81% вирішальною виявилася стартова черговість єдиних та окружних списків, визначена партіями. Прикметно, що у кейсі Харківської обласної ради маємо майже ідентичні показники – 20% на 80% – які засвідчують, що в алгоритми виборчої системи було закладено вкрай обмежений потенційний вплив преференційних голосів виборців.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідження першої апробації в Україні дворівневої пропорційної системи з „гнучкими” списками виявило цікаве поєднання високого рівня готовності виборців до преференційного голосування з потужним

інституційним обмеженням (на користь партійних керівництв) їхнього реального впливу на персональний розподіл мандатів між кандидатами. Це інституційне обмеження відбулося завдяки, по-перше, високому, як для систем „гнучких” списків, бар’єру персональних голосів (25% від виборчої квоти) для зміни черговості кандидатів в окружних списках і, по-друге, через наявність компенсаційного рівня єдиних закритих списків. Оскільки в алгоритмі системи на етапі розподілу мандатів між окружними списками всі округлення відбувалися в бік найближчих менших цілих чисел, на рівень єдиних „закритих” списків перейшла лівова частка від усіх мандатів. Так, серед 1660 депутатів обласних рад 782 (47,1%) пройшли за єдиними „закритими”, а 878 (52,9%) за окружними „гнучкими” списками. На нижчих рівнях районних рад та рад громад це співвідношення ще більше викривлювалося на користь єдиних списків, на черговість у яких виборці жодним чином не могли вплинути. Такий викривлений на користь партійних керівництв баланс впливу на персональний розподіл мандатів закріплює сталу для України корупційну практику торгівлі „прохідними” місцями в списках.

При цьому самі виборці доволі охоче користувалися правом преференційного голосу – в середньому 80% проголосували не лише за партію, а й вписали номер певного кандидата з її окружного списку. Попри песимістичні прогнози, нова система не призвела до катастрофічного зростання відсотка недійсних бюлетенів через незрозуміння виборцями правил коректного заповнення бюлетенів – цей відсоток становив 8%. У регіональному вимірі суттєвих відхилень в аспекті преференційного голосування не зафіксовано (діапазон значень в областях коливається від 75% до 84%). Водночас відсотки недійсного голосування в різних регіонах відрізняються суттєвіше: діапазон відхилень – від 5,5% до 13%. Серед вагомих факторів, що впливають на відсоток недійсних бюлетенів – урбаністичний: у межах великих міст (обласних центрів) цей відсоток стабільно менший, ніж поза ними. Середнє значення частки недійсних бюлетенів в округах, розташованих в обласних центрах, – 6,3%, тоді як для округів поза межами обласних центрів – 8,7%. Максимальні значення відсотків недійсних бюлетенів припали на округи з прикордонних територій Закарпатської та Чернівецької областей – тобто, місця компактного проживання етнічних меншин.

Зважаючи на те, що за аналогічною електоральною системою мають відбуватися і майбутні парламентські вибори, перспективи подальших досліджень першочергово пов’язані з аналізом функціонування різних типів пропорційних моделей в інших країнах, а також розробкою рекомендацій щодо внесення змін у Виборчий кодекс України.

Бібліографічні посилання

1. Пропорційні виборчі системи: розподіл мандатів у середині партійних списків : доповідь європейської комісії „За демократію через право” (Венеційська комісія). URL: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Venice.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).

2. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#> (дата звернення: 12.10.2021).
3. Party List Proportional Representation. *Electoral Reform Society*. URL: <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/party-list-pr/> (дата звернення: 12.10.2021).
4. Däubler Thomas. Do more flexible lists increase the take-up of preference voting? *Electoral Studies*. 2020. Volume № 68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102232>
5. Folke Olle, Persson Torsten, Ricne Johanna. The Primary Effect: Preference Votes and Political Promotions. *American Political Science Review*. 2016. № 110 (3). P. 559–578.
6. Нормативно-правове забезпечення та управління виборчим процесом – оцінка ефективності та рекомендації (за підсумками виборчої кампанії-2020) / І. А. Павленко та ін. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/vyborchyi-process.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).
7. Стаднік Є. Виборча реформа триває: план на 2021 рік. 2021. 20 січня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/vyborcha-reforma-plan-na-2021/> (дата звернення 12.10.2021).
8. Виборчий кодекс: що потрібно змінити. *Рух „Чесно”*. URL: <https://projects.lb.ua/vyborchyi-kodeks> (дата звернення: 12.10.2021).
9. Остаточний звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на місцевих виборах–2020. URL: https://www.oporaua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/zvit-mistsevi-vybory_2020 (дата звернення: 12.10.2021).
10. Випробування Виборчим Кодексом: аналіз результатів місцевих виборів у Харківському регіоні. *Аналітичний Центр „Обсерваторія демократії”*. URL: <http://od.org.ua/uk/дослідження-випробування-виборчим> (дата звернення: 12.10.2021).
11. Фісун О., Авксентьєв А. Як спрацювала пропорційна система „відкритих списків” на місцевих виборах 2020 р. в Харківській області? *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна, серія „Питання політології”*. 2020. № 38. С. 139–147.
12. Кількість недійсних бюлетенів на голосуванні 25 жовтня сягатиме десятків відсотків – КВУ. 2020. 15 жовтня. URL: <https://www.unian.ua/elections/kilkist-nediysnih-byuleteniv-na-golosuvanni-25-zhovtnya-syagatime-desyatktiv-vidsotkiv-kvu-11181983.html> (дата звернення: 12.10.2021).
13. Wall Allan. Open List Proportional System: The Good, the Bad and the Ugly. *International IDEA*. May 2021. DOI: <https://doi.org/10.31752/idea.2021.55>
14. Górecki Maciej, Pierzgalski Michal, Stępień Pawel. Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link. *East European Politics and Society and Culture*. 2019. № 34 (3). P. 611–636.
15. Nieważne głosy, ważny problem. Wyniki badania kart do głosowania w wyborach do sejmików województw 2014 / Adam Gendźwiłł, Mikołaj Cześniak, Jarosław Flis, Jacek Haman, Anna Materska-Sosnowska, Bartłomiej Michalak, Paweł Pietrzyk, Jarosław Zbieranek. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego, 2016. 170 s.
16. Офіційний вебсайт Центральної виборчої комісії України. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori.html (дата звернення: 12.10.2021).
17. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень – серпень 2021 року). 2021. 10 серпня. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 12.10.2021).

18. Thijssen Peter, Wauters Bram, van Erkel Patrick. Preferential voting in local versus national elections: the role of proximity revisited. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/322759407_Preferential_voting_in_local_versus_national_elections_the_role_of_proximity_revisited (дата звернення: 12.10.2021).

19. Official Website of The Central Electoral Commission of The Republic of Lithuania. URL: https://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2015_savivaldybiu_tarybu_rinkimai/output_en/rezultatai_daugiamand_apugardose/rezultatai_daugiamand_apugardose1turas.html (дата звернення: 12.10.2021).

20. Бойко Н. Наскільки відкритими виявилися „відкриті списки”? 2020. 2 грудня. URL: <https://voxukraine.org/naskilki-vidkritimi-viyavilis-vidkriti-spiski/> (дата звернення: 12.10.2021).

References

1. Proportsiini vyborchi systemy: rozpodil mandativ u seredyni partiinykh spyskiv: dopovid yevropeiskoi komisii „Za demokratiiu cherez pravo” (Venetsiiska komisiia). URL: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Venice.pdf> (Proportional electoral systems: distribution of seats within party lists / report of the European Commission „For Democracy through Law” (Venice Commission)).

2. Vyborchyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#> (Electoral code of Ukraine).

3. Party List Proportional Representation. *Electoral Reform Society*. URL: <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/party-list-pr/>

4. Däubler Thomas. Do more flexible lists increase the take-up of preference voting? *Electoral Studies*. 2020. Volume № 68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102232>

5. Folke Olle, Persson Torsten, Ricne Johanna. The Primary Effect: Preference Votes and Political Promotions. *American Political Science Review*. 2016. № 110 (3). P. 559–578.

6. Normatyvno-pravove zabezpechennia ta upravlinnia vyborchym protsesom – otsinka efektyvnosti ta rekomendatsii (za pidsumkamy vyborchoi kampanii-2020) / I. A. Pavlenko ta in. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/vyborchyi-process.pdf> (Regulatory and legal support and management of the election process – evaluation of effectiveness and recommendations (based on the results of the 2020 election campaign)).

7. Stadnik Ye. Vyborcha reforma tryvaie: plan na 2021 rik. 2021. 20 sichnia. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/vyborcha-reforma-plan-na-2021/> (Electoral reform continues: a plan for 2021).

8. Vyborchyi kodeks: shcho potribno zminyty. *Rukh „Chesno”*. URL: <https://projects.lb.ua/vyborchyi-kodeks> (Electoral Code: what needs to change / the „Honest” movement).

9. Ostatochnyi zvit za rezultatamy sposterezhennia Hromadianskoi merezhi OPORA na mistsevykh vyborakh–2020. URL: https://www.oporua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/zvit-mistsevi-vybory_2020 (Final report on the results of observation of the OPORA Civic Network in the local elections-2020).

10. Vyprobuvannia Vyborchym Kodeksom: analiz rezultativ mistsevykh vyboriv u Kharkivskomu rehioni. *Analitychnyi Tsentр „Observatoriia demokratii”*. URL: <http://od.org.ua/uk/дослідження-випробування-виборчим> (Tests by the Electoral Code: analysis of the results of local elections in the Kharkiv region /Analytical Center „Observatory of Democracy”).

11. Fisun O., Avksentiev A. Yak spratsiuvala proportsiina systema „vidkrytykh spyskiv” na mistsevykh vyborakh 2020 r. v Kharkivskii oblasti? *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina, seriia „Pytannia politolohii”*. 2020. № 38. S. 139–147 (How open list proportional representation works in the 2020 local election at Kharkiv region?).

12. Kilkist nediiisnykh biuleteniv na holosuvanni 25 zhovtnia siahatyme desiatkiv vidsotkiv – KVVU. 2020. 15 zhovtnia. URL: <https://www.unian.ua/elections/kilkist-nediysnih-byuleteniv-na-golosuvanni-25-zhovtnya-syagatime-desyatktiv-vidsotkiv-kvu-11181983.html> (The number of invalid ballots on October 25 will reach tens of percent – CVU).

13. Wall Allan. Open List Proportional System: The Good, the Bad and the Ugly. *International IDEA*. May 2021. DOI: <https://doi.org/10.31752/idea.2021.55>

14. Górecki Maciej, Pierzgalski Michał, Stępień Paweł. Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link. *East European Politics and Society and Culture*. 2019. № 34 (3). P. 611–636.

15. Nieważne głosy, ważny problem. Wyniki badania kart do głosowania w wyborach do sejmików województw 2014 / Adam Gendźwiłł, Mikołaj Cześniak, Jarosław Flis, Jacek Haman, Anna Materska-Sosnowska, Bartłomiej Michalak, Paweł Pietrzyk, Jarosław Zbieranek. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego, 2016. 170 s.

16. Ofitsiinyi vebсайт Tsentralnoi vyborchoi komisii Ukrainy. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori.html (Official Website of Central Election Commission of Ukraine).

17. Dovira do instytutiv suspilstva ta politykiv, elektoralni oriiientatsii hromadian Ukrainy (lypen – serpen 2021 roku). 2021. 10 serpnia. URL: <https://rozumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy> (Trust in the institutions of society and politicians, electoral orientations of the citizens of Ukraine (July -August 2021)).

18. Thijssen Peter, Wauters Bram, van Erkel Patrick. Preferential voting in local versus national elections: the role of proximity revisited. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/322759407_Preferential_voting_in_local_versus_national_elections_the_role_of_proximity_revisited

19. Official Website of The Central Electoral Commission of The Republic of Lithuania. URL: https://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2015_savivaldybiu_tarybu_rinkimai/output_en/rezultatai_daugiamand_apygardose/rezultatai_daugiamand_apygardose1turas.html

20. Boiko N. Naskilky vidkrytymy vyavylysia „vidkryti spysky”? 2020. 2 hrudnia. URL: <https://voxukraine.org/naskilki-vidkritimi-viyavilis-vidkriti-spiski/> (How open were the „open lists”?).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2021